

פניהם, לפני כל קהל עדת בני ישראל. ויהושע בן נון, וכלב בן יפונה, מן התרים את הארץ, קרעו בגדיהם. ויאמרו, אל כל עדת בני ישראל לאמר, הארץ אשר עברנו בה לתור אותה, טובה הארץ מאד מאד.”

כתיב: **”וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן”**: והרי לה-א די לו שהיה אומר: **”וישובו ויבואו”**, **”וילכו”** למה לי?!¹

אמר פירש רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: תיבת **”וילכו”** נדרשת על ההליכה לרגל, ולא על ההליכה כדי לשוב —

ומקיש הכתוב שאמר — ”וילכו ויבואו” — הליכה של המרגלים כדי לרגל, לביאה של המרגלים, מה ביאה של המרגלים מן הריגול היתה בעצה רעה, אף הליכה של המרגלים לרגל היתה בעצה רעה, שמתחילה נתכוונו להוציא דיבת הארץ רעה.

כתיב מחד גיסא: **”ויספרו לו ויאמרו לו, באנו אל הארץ אשר שלחתנו, וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה”**, הרי שדיברו בשבחה של הארץ, ואילו בתריה כתיב: **”אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות גדולות מאד”**, הרי שבאו לדבר בגנותה של הארץ?!²

סימן⁽¹⁾ למימרות של רבי מאיר במסכת זו: א. אמת; ב. לכדו; ג. לזיה.

כתיב בהמשך פרשת המרגלים: **”וישובו מתור הארץ, מקץ ארבעים יום. וילכו ויבואו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל אל מדבר פארן קדשה, וישיבו אותם דבר ואת כל העדה, ויראום את פרי הארץ. ויספרו לו ויאמרו, באנו אל הארץ אשר שלחתנו, וגם זבת חלב ודבש היא, וזה פריה. אפס כי עז העם היושב בארץ, והערים בצורות גדולות מאד, וגם ילידי הענק ראינו שם. עמלק יושב בארץ הנגב, והחתי והיבوسی והאמורי יושב בהר, והכנעני יושב על הים, ועל יד הירדן”**.

”ויהס כלב את העם אל משה, ויאמר, עלה נעלה וירשנו אותה, כי יכול נוכל לה. והאנשים אשר עלו עמו אמרו, לא נוכל לעלות אל העם, כי חזק הוא ממנו. ויוציאו דבת הארץ אשר תרו אותה, אל בני ישראל לאמר, הארץ אשר עברנו בה לתור אותה, ארץ אוכלת יושביה היא, וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות. ושם ראינו, את הנפלים, בני ענק מן הנפילים, ונהי בעינינו כחגבים, וכן היינו בעיניהם. ותשא כל העדה ויתנו את קולם, ויבכו העם בלילה ההוא. וילנו על משה ועל אהרן, כל בני ישראל, ויאמרו אליהם כל העדה, לו מתנו בארץ מצרים, או, במדבר הזה לו מתנו. ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב, נשינו וטפינו יהיה לבנו, הלוא טוב לנו שוב מצרימה. ויאמרו איש אל אחיו, נתנה ראש ונשובה מצרימה. ויפול משה ואהרן על

1. כן פירשו והגיהו הרבה מפרשים, ראה ב”הגהות וחידושים”; ואחת המימרות היא כאן, והשניה לקמן מב ב, והשלישית לקמן מו ב,

שבע שנים, וכמו שמבואר בשמואל ב פרק ב, והיא היתה האדמה הגרועה שבארץ ישראל?! וראה מה שיישב שם.

ואמרי ליה בני ישראל ליהושע שעירי היה: (3) וכי אטו דין ראש קטיעה ימלל [זה שראשו קטוע ידבר]!! כלומר: זה שאין לו בנים ליטול חלק בארץ — ידבר בפנינו!?

ומתוך כך אמר כלב בלבו: אי משתעינא, אמרי בי מילתא וחמנין לי [אם אפתח את פי לדבר, ימצאו הם מה לומר גם עלי וישתקוני].

לפיכך אמר לחן כלב לישראל בחכמה: וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם!?

ומתוך כך סברי בני ישראל: בגנותיה של משה קא משתעי כלב, ואישתיקו [הולך הוא לדבר בגנותו של משה, ולכן שתקו].

אמר לחן כלב לבני ישראל: והרי הוציאנו משה ממצרים, וקרע לנו את הים, והאכילנו

א. אמת: אמר פירש רבי יוחנן משום רבי מאיר: אכן פתחו בשבח וסיימו בגנאי; ומשום:

שכל לשון הרע שאין בו דבר אמת בתחילתו, אינו מתקיים בסופו, כלומר: אין דבריו מתקבלים על לב השומעים שאומרים לו: בדאי אתה, ולפיכך פתחו המרגלים לדבר בשבחה של ארץ ישראל, כדי שיתקבלו שאר הדברים שיאמרו על לב השומעים.⁽²⁾

כתיב: "ויהם כלב את העם אל משה":

אמר רבה: שהסיתו [השתקו] כלב לבני ישראל בדברים.

דחזייה כלב ליהושע דקא משתעי [כי מאחר שראה כלב את יהושע מדבר אל העם],

3. נתבאר על פי רש"י; ותמה המהרש"א על פירוש זה, שהרי באותה שעה היה יהושע בן מב שנה, ועדיין ראוי הוא להוליד בנים ובני בנים; וראה עוד בהגהות יעב"ץ שתמה, הרי היתה לו בת ליהושע, וראה על זה ב"מנחה חריבה"; וראה עוד מה שתמהו ב"אהבת איתן [בגליון ה"עין יעקב" וב"הערות", מה טעם הוא זה, שמשום שאין לו בנים, לא ידבר!! וראה מה שתירצו.

עוד הביא המהרש"א פירוש אחר בשם הערוך: שזלזלו בו על היותו זעירא שבשמו, [וראה ב"עיון יעקב", שאיחד את שני הפירושים]; ותמה המהרש"א מה גנאי יש בדבר!! וב"הערות" ביאר שהכוונה היא, שמשה התפלל עליו בהוסיפו לו את האות "י" — יושיעך מעצת מרגלים", ולכן אומר הוא מה שאומר, ואין להאמינו; ובמהרש"א ביאר מאור אחר בדברי הגמרא.

וראה עוד ברש"י וב"חשק שלמה".

2. א. כתב ב"עיון יעקב": לשון רש"י בחומש: כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת מתחלתו, אינו מתקיים; ונראה, שהוא על פי מה שאיתא בסנהדרין דף פט: כך עונשו של בדאי, שאפילו אומר אמת אין שומעין לו, ואם כן הוא גם להיפך, אם אומר אמת בתחלתו, אפילו אומר שקר אחר כך אין שומעין לו.

ב. כתב המהרש"א, שמלשון הגמרא "שאיין בו דבר אמת מתחלתו" משמע, שהמשך דבריהם שאמרו: "אפס כי עז העם היושב בארץ, והערים בצורות גדולות מאד" אינו אמת; והרי הכתוב בפרשת עקב [דברים ט א] מעיד שהוא אמת: "שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבוא לרשת גויים גדולים ועצומים ממך, ערים גדולות ובצורות בשמים"!! וראה מה שכתב מהרש"א בזה, וראה מה שכתב בזה ב"עיון יעקב", וראה גם ב"עין יוסף".

כתיב: "הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ארץ אוכלת יושביה היא", ואמרו כן מפני שראו את יושבי הארץ עסוקים הרבה בקבורת מתיהם:

דרש רבא: אמר הקדוש ברוך הוא: אני השבתיה לטובה של המרגלים, והם השבוה לרעה של הארץ!

אני השבתיה לטובה: דכל היכא דמטו, מת חשיבא דידהו [לכל מקום שבאו המרגלים, מת החשוב שבתושבי המקום], כי היכי דנטרדו יושבי המקום ולא לשאלו אבתריהו [כדי שיהיו טרודים בקבורתו, ולא ישאלו שאלות מיותרות על המרגלים].

ואיכא דאמרי: איוב נח נפשיה [מת איוב] כדי שלא תגן זכותו עליהם, (7) ואטרידו כולי עלמא בהספידא [והיו כולם טרודים בהספדו]. (8)

את המן, (4) אם יאמר לנו משה: עשו לכם סולמות ועלו לרקיע, וכי אטו לא נשמע לו! ?

הלוא ודאי ש"עלה נעלה (5) — אף לשמים אם יצוה עלינו — וירשנו אותה, כי יכול נוכל לה!"

כתיב: "והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו":

אמר רבי חנינא בר פפא:

דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה כשאמרו: "כי חזק הוא ממנו" ולא אמרו "מאתנו", (6) שהרי זה כאילו אמרו כן על גוף שלישי נסתר, כביכול, אפילו בעל הבית אדון העולם, אם הפקיד את כליו שם, אינו יכול להוציא את כליו משם, משום חוסנו של העם היושב בה.

שאינ הפרש קרייה בין "ממנו" על יחיד שנדברים עליו, ל"ממנו" של רבים המדברים על עצמן; והתוספות בערכין טו ב ד"ה אל, השאירו את הגירסא על מקומה, אף שכתבו, כי אכן אין הבדל ביניהם, והביאו דוגמא לזה; וראה מה שכתב רבינו עקיבא איגר בליקוטים כאן, וראה ב"חכמת מנוח".

7. וזה הוא שאמר כלב: [במדבר יד ח]: "סר צלם מעליהם וה' אתנו אל תיראום", והיינו שמת איוב שהיה מגין עליהם.

8. ואם תאמר: וכי משום שמת איוב קראו על הארץ "ארץ אוכלת יושביה היא"! ? ופירש המהרש"א, שהם לא ידעו שאיוב מת, וכיון דכולי עלמא עשו הספד, חשבו שרבים מתו שם.

4. רש"י בחומש גרס: "והלא קרע לנו את הים, והוריד לנו את המן והגזי לנו את השליו".

וטעם גירסא זו, שהרי עיקר טענתם על משה היה על שהוציא אותם ממצרים, כמבואר בפסוקים בפרק יד: "לו מתנו בארץ מצרים" "נתנה ראש ונשובה מצרימה", וזה הוא שאמר כלב: "וכי [רעה] זו בלבד עשה לנו בן עמרם", כלומר: שהוציאנו ממצרים, [שאם לא כן, מה עשה להם משה, עד שחשבו כי הוא מדבר בגנותו של משה! ?] ובהכרח שאין גורסים "הוציאנו ממצרים", שזו היא רעה ולא טובה.

5. מכפל הלשון למדו על הסולמות לרקיע, מהרש"א; וראה עוד שם, וב"עיון יעקב", בביאור דברי כלב שהזכיר שלשה דברים.

6. בגירסת הספרים שלנו, כתוב: אל תקרי "ממנו" אלא "ממנו", וכתב רש"י: לא גרס,

ואילו הם חשבו לרעה, ואמרו על הארץ: "ארץ אוכלת יושביה היא".⁽⁹⁾

כתיב: "ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפילים, ונחיה בעינינו כחגבים, וכן היינו בעיניהם":

אמר רב משרשיא: המרגלים שקרי הוּוּ [שקרנים היו].

שהרי בשלמא מה שאמרו: "ונחיה בעינינו כחגבים" דהיינו שביחס אליהם הרגשנו עצמנו כחגבים — לחיי [הרי טוב]!

אלא מה שאמרו: "וכן היינו בעיניהם" דהיינו שהענקים הסתכלו עלינו כעל חגבים, זה שקר הוא, כי מנא הוּוּ ידעי [מנין להם לדעת מה חשבו הענקים עליהם]?!?

דוחה הגמרא: ולא היא, לא היה כאן שקר!

כי הוּוּ מברי אבילי [כי כאשר היו האמוריים יושבים לסעודת הבראה מרוב המתים שהיו להם] תותי ארזי הוּוּ מברי [תחת ארזים היו יושבים להברות], וכי חזינהו סלקו יתבי באילני [וכאשר ראו המרגלים אותם והיו יראים לעמוד לפניהם, היו עולים המרגלים לגובה הארזים] שמעי המרגלים דקאמרי האמוריים: קחזינן אינשי דדמו לקמצי באילני, [והיו שומעים אותם המרגלים כשהם אומרים זה לזה: ראינו דמויי נמלים⁽¹⁰⁾ באילנות].

כתיב: ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם כלילה ההוא:

אמר רבה אמר רבי יוחנן: אותו היום [ערב] תשעה באב היה⁽¹¹⁾, ואמר הקדוש ברוך הוא:

הן בכו כלילה זה בכיה של חינם, ואני אקבע להם לילה זה בכיה לדורות, שבו נחרבו שתי בתי מקדשות.

כתיב: "ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים", וכתיב מיד: "וכבוד ה' נראה באהל מועד":

אמר רבי חייא בר אבא לדרוש סמיכות המקראות: "לרגום אותם באבנים וכבוד ה'": מלמד, שנטלו כל העדה אבנים וזרקום כלפי מעלה.

כתיב: "וימותו האנשים מוציאי דיבת הארץ רעה במגיפה [הבית"ת נקודה ב"פת"ח, והוא כמו: "בהמגיפה" בה"א הידיעה] לפני ה'":

אמר רבי שמעון בן לקיש: ב"המגיפה" הידועה והראויה להם מדה כנגד מדה,⁽¹²⁾ וללמד שמתו מיתה משונה —

וכדאמר רבי חנינא בר פפא: דרש רבי שילא איש כפר תמרתא:

11. ב"עין יעקב" הגירסא היא: אותו הלילה ליל תשעה באב היה.

12. וזה הוא גם מה שאמר הכתוב: "לפני ה'", שמתו באותה מיתה הראויה להם על פי מדותיו

9. תמהו המפרשים, וכי יש להם לדעת מחשבותיו של הקב"ה, הם לא אמרו אלא מה שראו?! וראה מה שכתבו בזה ב"עיון יעקב" וב"ענף יוסף".

10. ראה רש"י בחומש, וב"עיון יעקב".

[פסוק טו]: "ויאמר ה' אל יהושע לאמר. צוה את הכהנים נושאי ארון העדות, ויעלו מן הירדן. ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן. ויהי בעלות הכהנים נושאי ארון ברית ה' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה, וישבו מי הירדן למקומם, וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו".

וכיון שעלה האהרון שבישראל מן הירדן, חזרו מים למקומן, כלומר: המשיכו במרוצתם כתמול שלשום.

שנאמר: "ויהי בעלות הכהנים נושאי ארון ברית ה' מתוך הירדן, נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה הסמוכה להם, והיא שפתה המזרחית [החיצונית] של הירדן, ושם נמשכו פסיעה אחת — וישבו מי הירדן למקומם, וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו". (15)

נמצא ארון ונושאי וכהנים מצד אחד, מעברו המזרחי של הירדן, וישראל מצד אחד, מעברו המערבי של הירדן.

מלמד שנשתרבה לשונם, ונפל על טיבורם, והיו תולעים יוצאים מלשונם, ונכנסים בטיבורם, ומטיבורם נכנסים (13) דרך בטנם בלשונם [שבים ללשונם], וזאת מידה כנגד מידה שדיברו לשון הרע.

ורב נחמן בר יצחק אמר: באסכרה [חולי המתחיל במעיים וגומר בגרון] מתו, שהוא חולי הבא על מדברי לשון הרע. (14)

א. כאן שבה הגמרא להמשך הברייתא שנפסקה בדף לד א [במקום שביארה הברייתא, שלקחו בני ישראל שתיים עשרה אבנים כדי לקחתם עמם למלון, ו"מכאן אתה מחשב לאשכול", וממשיכה הברייתא לתאר את מעבר בני ישראל בירדן.

ב. המשך הפסוקים ביהושע:

[יהושע ד י]: "והכהנים נושאי הארון עומדים בתוך הירדן, עד תום כל הדבר אשר צוה ה' את יהושע לדבר אל העם, ככל אשר צוה משה את יהושע, וימהרו העם ויעבורו. ויהי כאשר תם כל העם לעבור, ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם. ויעברו בני גד ובני ראובן".

של הקב"ה, שהוא מודד מדה כנגד מדה, רש"י בחומש.

13. הגירסא על פי "עין יעקב".

והטעם בזה, הוא על דרך המבואר בהערה 14 בטעם חולי האסכרה שהוא חולי המעיים והגרון, הבא על לשון הרע.

וראה ב"עין יעקב", שרמז להם, כי מוטב להם שלא נולדו משנולדו, כי טבורו של העובר במעי אמו פתוח הוא, שמשם הוא ניזון.

14. כדאיתא בשבת לג ב; ומבואר שם: מכה זו מפני מה מתחלת בבני מעיים וגומרת בפה, נענה רבי יהודה ברבי אילעאי ואמר: אף על פי שכליות יועצות ולב מבין ולשון מחתך, פה גומר; ופירש רש"י שם: פה גומר לשון הרע, לפיכך מתחיל במעים ומסיים בפה, שהלב מבין לספר לשון הרע, ובודה הדברים מלבו.

15. שיטת המהרש"א כפי שהובאה לעיל לה א בהערה 2, שכשנבקע הירדן שבו המים יב מיל לאחוריהם, ראה שם; ולפי זה מתיישב היטב

שבעה חדשים. ויקראו פלשתים לכהנים ולקוסמים לאמר מה נעשה לארון ה' הודיעונו במה נשלחנו למקומו. [פסוק י]: "ויעשו האנשים כן, ויקחו שתי פרות עלות ויאסרום בעגלה ואת בניהם כלו בבית". [פסוק יב]: "וישרנה הפרות בדרך על דרך בית שמש, במסלה אחת הלכו הלוך ונעו, ולא סרו ימין ושמאל, וסרני פלשתים הולכים אחריהם, עד גבול בית שמש. ובית שמש קוצרים קציר חטים בעמק, וישאו את עיניהם ויראו את הארון וישמחו לראות".

[פסוק יט] "ויך [ה'] באנשי בית שמש, כי ראו בארון ה' [מפרש לה בגמרא כאן], ויך ה' בעם שבעים איש חמשים אלף איש [מפרש לה בגמרא כאן]. ויתאבלו העם כי הכה ה' בעם מכה גדולה". [פרק ז א]: "ויבואו אנשי קרית יערים, ויעלו את ארון ה' [מבית שמש], ויביאו אותו אל בית אבינדב בגבעה, ואת אלעזר בנו קדשו לשמור את ארון ה'".

נשא ארון את נושאו ועבר, שנאמר: "ויהי כאשר תם כל העם לעבור, ויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם". (16)

ב. נאמר בספר שמואל [א ד ב]: "ויערכו פלשתים לקראת ישראל, ותטוש המלחמה, וינגף ישראל לפני פלשתים, ויכו במערכה בשדה כארבעת אלפים איש. ויבוא העם אל המחנה, ויאמרו זקני ישראל למה נגפנו ה' היום לפני פלשתים, נקחה אלינו מ[משכן] שילה את ארון ברית ה', ויבוא בקרבנו ויושיענו מכף אויבנו. וישלח העם שילה וישאו משם את ארון ברית ה' צבאות יושב הכרובים, ושם שני בני עלי עם ארון ברית האלהים חפני ופנחס". [פסוק י]: "וילחמו פלשתים, וינגף ישראל, וינסו איש לאהליו, ותהי המכה גדולה מאד, ויפול מישראל שלשים אלף רגלי. וארון אלהים נלקח [ביד פלשתים], ושני בני עלי מתו, חפני ופנחס".

[פרק ו א]: "ויהי ארון ה' בשדה פלשתים

"נתקו כפות רגלי הכהנים" בעבר השני [המערכי, הפנימי] כתיב! ?

"לא הוי הכי, אלא אין מוקדם ומאוחר, דאי כסדרן כתיב, הא נפקי להו [הרי כבר יצאו] מן הירדן, דכתיב: ויעבור ה' והכהנים לפני העם, והעם עליו", וכיון דארון וכהנים עלו ועברו אחריהם עד שבאו לפניהם [שהקדימום], הרי יצאו מן הירדן, ומאי תו דקאמר "ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן" [כלומר: הרי בלאו הכי אי פשר לפרש את הכתובים לפי סדר הויתן], אלא [בהכרח ש] אין מוקדם ומאוחר, והאי "עלו מן הירדן" דקאמר להו [יהושע לכהנים], הכי קאמר להו: סלקו רגליכם לאחוריהם ועודם בעבר המזרחית, וכתיב בתריה: "נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישבו מי

כפילות הלשון: וישבו מי ההירדן למקומם, וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו", דהיינו שיב מיל אשר חזרו המים לאחוריהם, הרי שעכשיו שבו למקומם בכהרף עין, ומשם ואילך שטפו המים במרוצתם במהירותם הרגילה כתמול שלשום.

16. א. כלומר: מדלא אמר הכתוב: "ויעברו הכהנים נושאי ארון ברית ה' לפני העם", וכדרך שאמר לפני זה בכמה וכמה פסוקים, משמע שהארון עבר עם הכהנים, ולא הכהנים עם הארון.

ב. כתב רש"י: "ואף על גב דהוא קרא ד'ויהי כאשר תם כל העם לעבור", קדים [לפסוק "נתקו כפות רגלי הכהנים"], דמשמע דהאי

ויקהל דוד את כל ישראל אל ירושלים להעלות את ארון ה' אל מקומו אשר הכין לו. ויאסוף דוד את בני אהרן ואת הלויים. [פסוק יב]: "ויאמר להם, אתם ראשי האבות ללויים, התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון ה' אלהי ישראל אל [המקום אשר] הכינתי לו. כי למבראשונה [בפעם הראשונה] לא אתם [נשאתם את הארון אלא בעגלה; ולכן] פרץ ה' אלהינו בנו [את פרץ עוזא], כי לא דרשנוהו כמשפט [התורה שאמרה: "ולבני קהת לא נתן — משה עגלות לשאת כלבני גרשון ומררי — כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו"]. ויתקדשו הכהנים הלויים להעלות את ארון ה' אלהי ישראל. וישאו בני הלויים את ארון האלהים, כאשר צוה משה כדבר ה', בכתפם במוטות עליהם". [פסוק כה]: ויהי דויד וזקני ישראל ושרי האלפים ההולכים להעלות את ארון ברית ה' מן בית עובד אדום בשמחה. ויהי בעזור האלהים את הלויים נושאי ארון ברית ה', ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים".

ועל דבר זה — שנשא ארון את נושאי — נענש עוזא, שנאמר:

"ויבאו עד גורן נכון, וישלח עוזא את ידו לאחוז את הארון?"

אמר לו הקדוש ברוך הוא לעוזא: עוזא! הארון את נושאי נשא כאשר עברו את הירדן — את עצמו לא כל שכן שישא! (17)

[שמואל ב ו ב]: "ויקם וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו. וירכיבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה, וישאוהו מבית אבינדב אשר בגבעה, ועוזא ואחיו בני אבינדב נוהגים את העגלה חדשה". [פסוק ו]: "ויבאו עד גורן נכון [שם מקום], וישלח עוזא אל ארון האלהים ויאחז בו, כי שמטו הבקר [שמטוהו הבקר ונענדהו]. ויחר אף ה' בעוזה, ויכהו שם האלהים על השל [מפרש בגמרא כאן]. וימת שם עם ארון האלהים. ויחר לדוד [מפרש לה בגמרא כאן] על אשר פרץ ה' בעוזה, ויקרא למקום ההוא פרץ עוזה, עד היום הזה".

[פסוק י]: ולא אבה דוד להסיר אליו את ארון ה' על עיר דוד, ויטהו דוד בית עובד אדום הגתי. וישב ארון ה' בית עובד אדום הגתי שלשה חדשים, ויברך ה' את עובד אדום ואת כל ביתו. ויוגד למלך דוד לאמר, ברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו, בעבור ארון האלהים, וילך דוד, ויעל את ארון האלהים מבית עובד אדום עיר דוד בשמחה. ויהי כי צעדו נושאי ארון ה' ששה צעדים, ויזבח שור ומריא".

[דברי הימים א טו א]: "ויעש לו בתים בעיר דוד, ויכן מקום לארון האלהים, ויט לו אוהל. אז אמר דוד לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלויים, כי במ בחר ה' לשאת את ארון האלהים ולשרתו עד עולם.

לשון העברה.

הירדן על מקומם"; וברש"י ביהושע כתב עוד, דלשון "עלו מן הירדן", "ויהי בעלות הכהנים משמע שעלו באותו צד שירדו שהרי לא נאמר

17. א. כתב רש"י בדברי הימים על הפסוק "ויהי

וחד מהם אמר: "של" לשון נפילה מלמעלה למטה הוא, (20) והכהו ה' על שעשה עוזה צרכיו [הטיל צרכיו] בפניו של הארון.

כתיב: "וימת שם [עוזה] עם ארון האלהים":

אמר רבי יוחנן: עוזה בא לעולם הבא, שנאמר: "עם ארון האלהים", מה ארון לעולם קיים שהרי נגנז על ידי יאשיהו, אף עוזה בא לעולם הבא.

כתיב: "ויחר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעוזה":

אמר רבי אלעזר: אין זה לשון "חרי אף", אלא לומר שנשתנו פניו של דוד כחררה, (21) [עוגה שאופין על פני הגחלים].

מאחר שנזכר כאן "פרץ עוזה", מפרשת הגמרא ענין זה בהרחבה, ומשם מתגלגלים הדברים לכמה פסוקים השייכים למסע הארון מעת שגלה על ידי פלשתים, ועד שהושב ל"עיר דוד"; והמשך הברייתא הוא בעמוד ב' "נמצאת אתה אומר". (18)

"ויחר אף ה' בעוזה ויכהו שם על השל עם ארון האלהים":

פליגי בה בפירוש הפסוק "על השל", רבי יוחנן ורבי אלעזר:

חד מהם אמר: "של" לשון שגגה הוא, והכהו ה' על עסקי שלו [שי"ן] קמוצה והלמד"ד בשורוק, (19) על השגגה ששגג לאחוזו בו.

להגיה כן גם כאן.

ב. מסתבר שנענש עוזה על השגגה, משום ש"שגגת תלמוד עולה ודון".

20. וכמו "כי ישל זיתך"; ובספר "מנחה חריבה" ציין לספר "זהב שיבה" שביאר ענין מזור ותמוה זה, והובא מדבריו ב"עץ יוסף", וראה ב"ענף יוסף".

וכתב מהרש"א, שודאי נענש עוזה על אשר שלח ידו לארון, אלא ש"זה וזה גורם", ראה שם.

21. א. על משקל: "נהפכו פניו כשולי קדירה [שהם שחורים]".

ב. ראה מה שכתב כאן ב"הערות"; ויש מי שפירש בדרך צחות, על פי המבואר לקמן בהערה 25 בשם ה"כלי יקר", שעיקר טעותו של דוד שלא נשא את הארון בכתף, שהוא משום שלא דרש מלשון "בכתף ישאו" שמצוה זו נוהגת לדורות, כי "ישאו" לשון עתיד הוא; ויש לומר, שעיקר טעותו היתה משום שהוא דרש "ישאו" כדי לרמוז שהארון נושא את נושאו,

בעזור האלהים את הלוים נושאי ארון ברית ה': רבותינו אמרו, מכאן שהארון נושא את עצמו; וראה בחידושי גאונים שבגליון ה"עין יעקב", שלכן אמר הכתוב: "ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו" בשי"ן קמוצה, כדי לרמוז שהארון ישא את בני קהת. ב. בפסוקים שהובאו לעיל מוכח, שפרץ ה' בעוזה מפני שלא נטלוהו בכתף; ובהכרח לפרש שזה וזה גורם.

18. ענין פרץ עוזה, אינו נזכר בברייתא שבתוספתא שלפנינו; אך מלשון רש"י לה ב ד"ה נמצאת, נראה שפרץ עוזה נזכר בברייתא, וכן נראה מן הסגנון.

19. א. "נפש כי תחטא בשגגה" [ויקרא ב ד], מתרגמינן: "אינש אשר יחוב בשלו", "מנחה חריבה"; ובשמואל ב פרק ב פסוק כז מצינו: "וישב אבנר חברון, ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי" [שי"ן סגולה], והיינו בשגגה, שלא הבין אבנר שבלבו להורגו; ואולי צריך

בהן, מיד ואיננו], אתה קורא אותן זמירות!?

לכן הריני מכשילך בדבר שאפילו תינזקות של בית רבן יודעין אותו!

דכתיב בפרשת משא המשכן וכליו, כשחילק משה רבינו ללויים עגלות ובקר לשאת עליהם: "ולבני קהת לא נתן [משה עגלות] כי עבודת הקודש [הארון והשולחן והמנורה ומזבח הזהב] עליהם [מוטל לשאת אותם, ולכן] בכתף ישאו [ולא בעגלות]".

ובפסוק זה נכשל דוד, שהרי: ואילו איהו דוד אתייה לארון הקודש בעגלתא [בעגלה], וכמו שנאמר: "וירכיבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה, וישאוהו מבית אבינדב אשר בגבעה".⁽²⁵⁾

כתיב: "ויך באנשי בית שמש, כי ראו בארון":

ומקשינן: אלא מעתה כל היכא דכתיב "ויחר", הכי נמי תפרש שנשתנו פניו כחררה!?

ומשינן: התם כלומר: בשאר מקומות שנאמר "ויחר", הלוא כתיב "ויחר אף", ואילו הכא לא כתיב "אף".

דרש רבא: מפני מה נענש דוד שמת עווא על ידו?⁽²²⁾

מפני שקרא לדברי תורה "זמירות", שנאמר [תהלים קיט]: "זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי", כשהייתי בורח מפני אויבי ואגור [לשון פחד] מפניהם, הייתי משתעשע בחוקיך, והיו לי לזמירות לשעשעני.⁽²³⁾

אמר לו הקדוש ברוך הוא לדוד: וכי על דברי תורה שכתוב בהן [משלי כג]: "התעף עיניך בו ואיננו", [אם תכפול⁽²⁴⁾ עיניך לטתום עין בהיסח הדעת מהסתכל

היתה על שקרא אותם זמירות, אלא על שעשה התורה לשעשועים לשכח צערו, ויש כאן סרך עוון שלא החשיב את התורה די בשביל עצם התורה, אלא עשאה כשעשוע בעלמא לשכח צערו, ונשתמש בה בשביל צערו, [א"ה: ראה תהלים קיט: "לולי תורתך שעשועי, אז אבדתי בעניי"].

ובזה יישב מה שציין רבינו עקיבא איגר לעירובין יח ב, דמשמע, דמעלה היא בתורה שנקראת "זמירות".

24. "וכפלת את היריעה" [שמות כה ט], מתרגמין: "ותיעוף ית יריעתא", רש"י.

25. תוספת בענין שגגתו של דוד:

א. כתב הרד"ק [בשמאל ובדברי הימים]: והענין אשר שגה דוד בזה הענין והוא מקרא

[כמבואר לעיל בשם אחרונים], וזה הוא שחרה לדוד על עצמו, שאילו היה אומר לעווא את הטעם שהורוהו לשאת בעגלה, הרי היה מבין שהארון נושא את נושאו, ולא היה שולח ידו לאחוז בארון; וזה הוא שאמר דוד בדברי הימים: "כי למבראשונה [בפעם הראשונה] לא אתם [נשאתם את הארון אלא בעגלה; ולכן] פרץ ה' אלהינו בנו [את פרץ עווא], כי לא דרשנוהו כמשפט".

22. נתבאר על פי רש"י; והיינו משום שלא מת עווא רק משום ששלח ידו או עשה צרכיו, אלא משום שלא נשאוהו בכתף, וכמבואר בפסוקים ובהערה 17 אות ב, וקולר דבר זה תלוי בדוד.

23. נתבאר על פי רש"י; וב"הערות" דקדק מאריכות דבריו של רש"י, שעיקר הטענה לא

פליגי בה רבי אבהו ורבי אלעזר:
חד מהם אמר: משום שלא ביטלו ממלאכתם

ומקשינן: וכי אטו משום דראו בארון,
בשביל כך "ויך"?!?

מפורש, חשב כי לא יהיה חטא בזה אם ישאווהו בעגלה, אף על פי שכתוב "בכתף ישאו", כי אמר באותו זמן במדבר צוה האל כן, לפי שהיה המשכן נישא בעגלות, ציוה לשאת הארון בכתף, להורות כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן, אבל בזמן שלא היה שם משכן, חשב שאין חטא אם ינשא בעגלה, ועוד כי בעגלה בא משדה פלשתים, ובוזה שגה.

וב"כלי יקר" הוסיף בזה, שהיה לו ללמוד מלשון הכתוב "ישאו" שהוא לשון עתיד, וזה הוא שאמרו: אפילו תינקות של בית רבן יודעים אותו, והובאו דבריו ב"עץ יוסף".

ב. והנה ב"משך חכמה" בפרשת עקב [דברים י ח] על הפסוק "בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה'", ביאר, שכל מצות "משא משכן וכליו" האמורים בספר במדבר, אינה מצוה הנוהגת לדורות, ובטלה משנכנסו לארץ וכמו שנאמר בדברי הימים א כג "וגם אין ללויים לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבודתו", ומכל מקום יש מצוה נוספת: "בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה'", והוא בלבד מצוה הנוהגת לדורות ובארון בלבד, וזה הוא שאמר דוד כשנשא את הארון בפעם השניה: "אז אמר דוד לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלויים, כי בס בחר ה' לשאת את ארון האלהים ולשרתו עד עולם", ולשון הפסוק מורה, שנתכוין לפסוק בפרשת עקב [וכן דקדק המלבי"ם שם], והיינו משום שלא היתה נוהגת באותה שעה אלא מצוה זו שבפרשת עקב.

ג. כתב הרד"ק בדברי הימים, על הפסוק "ויחר אף ה' בעוזה על אשר שלח ידו על הארון", שעוזה נענש על שלא היה לוי, ולא היה לו לגעת בארון.

וב"הערות" כתב להוכיח מדברי הרד"ק למה שנסתפק ה"מנחת חינוך", אם כשם שמוזהרים הלויים שלא לעבוד עבודת כהנים, והכהנים שלא לעבוד עבודת לויים, וחייבים מיתה על זה [ראה רמב"ם כלי המקדש ג י], כך מוזהרים גם ישראל, [ובאופן שאין בו איסור משום "וזהור הקרב יומת", ראה שם], והוכיח מדברי הרד"ק האלו, שיש בזה איסור וחייבים על זה מיתה;

[ומיהו לפי מה שמבואר במדרש שהובא לעיל שעוזה כהן היה, אין מכאן ראיה]. ומדברי הרד"ק האלו סתירה בפשוטו למה שנתבאר באות א שכבר בטל "משא משכן וכליו", שאם כן הרי אין זו "עבודה" אלא מצוה בעלמא [וכמו שכתב הגר"ז שם בסוף מכתבו], ואין שייך בזה האיסור שנאמר על "עבודה".

ולפי דבריו יש לפרש את שגגתו של דוד על הדרך שכתב הרד"ק, אלא שלא חילק דוד מסברא בין המשא במדבר למשא לדורות, אלא שאכן אותה מצוה בה נאמר שישאווהו בכתף לא נאמרה לדורות, ואילו במצוה הנוהגת לדורות,

וחד מהם אמר: חמשים אלף היו, וכל אחד ואחד שקול כשבעים סנהדרין.

תו מפרשינן: כתיב בשמואל: "וילך דוד, ויעל את ארון האלהים מבית עובד אדום עיר דוד בשמחה. ויהי כי צעדו נושאי ארון ה' עשה צעדים, ויזבח שור ומריא [שור מפוטם] —

ואילו בדברי הימים כתיב: "ויהי דויד וזקני ישראל ושרי האלפים ההולכים להעלות את ארון ברית ה' מן בית עובד אדום בשמחה. ויהי בעזור האלהים את הלויים נושאי ארון ברית ה' ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים"!

אמר פירש רב פפא בר שמואל:

על כל פסיעה ופסיעה היו זובחים שור ומריא, ועל כל שש ושש פסיעות, היו זובחים שבעה פרים ושבעה אילים.⁽³⁾

בראותם את הארון, אלא קוצרין ובאותה שעה משתחווים היו.⁽²⁶⁾

וחד אמר: משום דמילי נמי אמור אנשי בית שמש [דיברו בגנותו של ארון]; וכך אמרו:

לה-ב "מאן אמריך דאימריית [מי הכעיסך כשכעסת ולא הצלת את עצמך מן השביה], ומאן אתא עלך דאיפייסת [ועתה מי פייסך שנתפייסת לבוא מאליך]?!⁽¹⁾

כתיב: "ויך בעם [באנשי בית שמש] שבעים איש וחמשים אלף איש".

ומדכפל לשון "איש", וגם אמר "וחמשים", משמע שאין הכוונה לחמשים אלף ושבעים איש;⁽²⁾ ונחלקו בפירוש הפסוק רבי אבהו ורבי אלעזר:

חד מהם אמר: שבעים איש היו, וכל אחד ואחד שקול כחמשים אלף.

1. א. הכוונה בזה, שהפלשתים לא התזירוהו בטוב לבם, אלא מפני מה שעשה להם הארון, [כמבואר בשמואל א פרק ה], וכמו שכתב רש"י "שנתפייסת לבוא מאליך".

וזה הוא שאמרו: אם נשבית למה חזרת, ואם חזרת למה נשבית, וכי אטו היה מי שהכעיסך בשעה שנשבית שיצדיק את השביה, והיה מי שיפייסך, שיצדיק את השביה?!

ב. לפי מה שכתב ב"הערות" [הובא בהערה 26 בעמוד א], שהיתה הטענה עליהם על שלא שמחו כדבעי בחזרת הארון, מתבאר היטב לשון הגמרא "מילי נמי אמור", והיינו שלא די שלא שמחו, אלא אף דיברו בגנות השביה והשיבה.

2. מהרש"א.

3. פירוש: בכל אחד מהששה צעדים היו זובחים

26. א. כתב רש"י: "והאי ראו" לשון בזיון הוא, כמו [שיר א ו]: "אל תראוני שאני שחרחורת, כלומר: אל תסתכלו בי לבזיון שאני כעורה; וברש"י שם ציין לפסוק "כי ראו בארון ה'"], וראה מה שכתב מהרש"א בזה.

ב. העיר ב"הערות", הרי קימה בפני ספר תורה נלמד מקל וחומר מתלמידי חכמים, ומבואר בשולחן ערוך [יורה דעה רמד ה]: "אין בעלי אומנויות חייבים לעמוד בפני תלמיד חכם בשעה שעוסקין במלאכתן", ואם כן אינם צריכים לעמוד בפני ספר תורה, ולמה הוכחו? [ויש לומר שארון שאני, ראה שם; וראה מה שכתב בזה ב"עיון יעקב", וב"מנחה חריבה"], וביאר שם, שעיקר הטענה היה על שלא שמחו כראוי בשוב הארון משדה פלשתים, ולא משום כבוד בעלמא.